

Türkiye Biyoetik Derneği

Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu hakkında açılan soruşturma ile ilgili olarak Bilimsel Araştırma Etiği ve İnsan Sağlığı İlişkisi Görüşü*

Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Onur Hamzaoğlu; halen yürütmekte olduğu "*Kocaeli'nin Dilovası ve Kandıra İlçelerinde Yaşayan Gebelerden Doğan Bebeklerde Ağır Metal Maruziyeti İle Büyüme ve Gelişme Durumu*" isimli projesinde elde ettiği verileri basın yoluyla kamuoyuna açıklamış, Kocaeli Üniversitesi Rektörlüğü ise "*(araştırma) henüz tamamlanmadan kanser konusunda halkın yanlış bilgilendirilmesine neden olmak ve halkı paniğe sevk etmek*" gerekçesiyle kendisi hakkında soruşturma açmıştır.

"*Dilovası'nda anne sütünde bile metal var*" ve benzeri başlıktaki gazete haberleri incelendiğinde, soruşturma gerekçesinin aşağıdaki ifadelere dayandırılıyor olabileceği düşünülmüştür(1):

"*Doğumdan sonra da annenin sütünden ve bebeğin kakasından ilk örnekleri aldık. Araştırmalarımız şu anda devam ediyor. Sonuç beklentilerimizi doğrular şekilde çıktı*" dedi."

"*Annelerin de sütlerinde ağır metalin yüksek olduğunu izlemeye başladık. Çalışmamızı sonlandırdığımızda bu verileri ayrıntılı olarak tespit edeceğiz*"

Olay hakkındaki Dernek görüşümüz:

Öncelikle; sadece eldeki bilgilerle değerlendirme yaptığımızı anımsatmak istiyoruz. Bu görüş sadece; söz konusu beyanatlara üzerine soruşturma açılmış olması ile soruşturma açılma gerekçesinin değerlendirilmesine sınırlıdır. Bu çerçevede, görüşümüzü oluşturan temel noktalar aşağıda sıralanmaktadır:

1. Seçtikleri araştırma konusu nedeniyle söz konusu bilim insanları kutlanmalıdır.

Günümüzde geçerli araştırma etiği / bilim ahlakı değerlerine göre; bilim insanlarının öncelikli sorumluluklarından biri, çalışma yapacakları alanı toplum sağlığı açısından önemli, diğer deyişle en çok görülen, en çok öldüren ya da sakat bırakan sağlık sorunlarını dikkate alarak seçmeleridir. Bilimsel çalışmaların yoğunlaşacağı, emek/zaman/maddi kaynakların akıtılacağı alanların toplum yararı gözetilerek seçilmesi gerekir. Söz konusu araştırma; endüstrileşmenin yoğun olduğu ve çevre koşullarının sağlığı olumsuz biçimde etkilediği bilinen Dilovası bölgesinde, önemli bir toplum sağlığı sorunu olan büyüme-gelişme geriliği ile çevre kaynaklı ağır metal maruziyeti arasında ilişki olup olmadığı üzerinedir. Ayrıca, Prof. Hamzaoğlu ve ekibinin Dilovası bölgesindeki çevresel maruziyetlerin toplum sağlığı üzerine etkilerini uzun yıllardır izlediğini yayımladığı çalışmalarından öğreniyoruz; bu anlamda ağır metal maruziyeti / büyüme-gelişme geriliği ilişkisi araştırmasının çalışmalarının önemli bir aşamasını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla Prof. Hamzaoğlu ve ekibindeki tüm bilim insanlarının böylesi bir konuda bilimsel araştırma yapmayı seçtikleri için kutlanmaları gerektiğini düşünüyoruz.

* Kocaeli Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu ile ilgili yayınları, basına yansıyan haberler ve açılan soruşturma**, Derneğimizce biyoetik, tıp etiği, araştırma etiği, bilimsel araştırma yöntemi, bilim ahlakı ve insan sağlığı yönleriyle değerlendirilmiş; konuya ilgili olarak, 12.05.2011 tarihli Yönetim Kurulu kararı ile ekteki görüş oluşturulmuştur. Hazırlayan: Doç. Dr. Murat Civaner

2. Bilim insanlarının araştırma verilerini açıklamaları, araştırma etiği değerlerinden kaynaklanan sorumluluklarının bir gereğidir.

Çünkü;

- **Bilimsel araştırmaların yöntemlerinden biri, ileriye dönük izlem araştırmalarıdır:** Bilimsel araştırmalar çeşitli yöntemlerle yürütölür. Bunlardan biri, ileriye dönük çalışmalar (prospektif araştırmalar). Bu çalışma yönteminde ilgili veriler; içinde bulunduğumuz andan ileriye doğru, belli bir zaman içinde izlenerek toplanır.
- **İleriye dönük araştırmalarda izleme elde edilen veriler, güvenilir / sağlam bilimsel bilgi sağlar:** İzlem araştırmaları sırasında elde edilen verilerin bilimsel olup olmadıkları, araştırmanın sonuçlanması ile bağlantılı değildir. Verilerin güvenilir olup olmadıklarını değerlendirmek için araştırmanın (izlem süresinin) bitmesini beklemek, tüm verileri birlikte değerlendirmek gerekli değildir. Veriler uygun yöntemle toplanmışsa bilimsel açıdan güvenilirdir.
- **Belli izlem araştırmalarında belli dönemlerde verilerin yayımlanması olağandır, hatta gereklidir:** İleriye dönük kurgulanmış izlem çalışmalarında verilerin belli aralıklarla açıklanması bilimsellik dışı ya da az görülen bir uygulama değil, aksine, araştırmayı yürütenin yapmasında yarar bulunan, teşvik edilen bir pratiktir. Örneğın en ünlü ileriye yönelik araştırmalardan biri olan *Framingham Çalışması*, ABD'nin Framingham kasabasında yaşayanlar üzerinde yürütölmekte olup, araştırmaya katılan kasaba sakinlerinin 1948'den günümüze kalp sağlığıyla ilgili çeşitli verileri izlenmekte ve belli aralıklarla yayımlanmaktadır (2).

Bilim insanları; ileriye dönük araştırmalarla ürettikleri ve yukarıdaki paragraflarda vurgulandığı üzere güvenilir olan verileri açıklayarak, araştırma etiği değerlerinin kendilerine yüklediğı bir sorumluluğı yerine getirmiş olurlar. Ürettikleri bilgileri bilim dünyası, politika belirleyenler ve toplum ile paylaşma sorumluluğı; olumsuzlukların iyileştirilmesi yönünde uyarıda bulunmak ve gerekli bilgiyi kullanıma sunmak gerekliliğinden kaynaklanır. Özellikle, söz konusu araştırmada olduğı gibi, insan bedeninde toksik / kanserojen maddelerin izlerini araştıran ve bu maddelerin düzeylerini belli aralıklarla ölçen araştırmalarda veriler, araştırma süresinin (*izlem süresinin – ki bazen onyıllar sürebilir*) tamamlanmasını beklemeksizin açıklanmalıdır. Böylece daha fazla maruziyeti önlemek adına gerekli girişimlerde bulunulabilecektir.

Bu noktada "*Bilimsel bilginin paylaşılması / iletilmesi için basın-yayın organları kabul edilebilir bir ortam oluşturur mu? Yoksa araştırma verileri sadece bilimsel / hakemli dergilerde mi yayımlanmalıdır?*" sorusu gündeme gelebilir. İletişim, tıp, bilimin doğası ve belirleyenleri gibi çok boyutlu bir alana yayılan bu soruyu kısaca / özetle şöyle yanıtlamak olanaklıdır: Bilimsel bilginin yayılması için klasik anlamda kabul gören ortam, bilimsel toplantılar ve yayınlardır. Bununla birlikte; bilgi, en azından kuramsal olarak, toplum yararına üretilmeli ve toplum yararına kullanılmalıdır. Dolayısıyla, günümüzde yaşanan bilginin metalaşması sürecine tümüyle ters olarak, bilginin mülkiyeti topluma ait olmalıdır. Öyleyse, üretilen bilgi; özellikle de söz konusu bilgi toplum sağlığı için acil girişim gerektiren ve politika belirleyenler / karar verme yetkisine sahip olanların sorumluluklarını yerine getirmekte geciktikleri durumlarda, yalnızca toplumun erişme olanağı oldukça kısıtlı bulunan bilimsel toplantı ve yayınlarla değil, basın-yayın organları aracılığı ile de yayılabilir; hatta söz konusu olayda olduğı gibi, yayılmalıdır.

3. Soruşturma gerekçesinde önemli sorunlar bulunmaktadır.

- Prof. Hamzaoğlu, soruşturma gerekçesinde; "*araştırma verilerini açıklayarak halkı paniğe sevk etmek*" ile suçlanmaktadır. Bu durumda "*Bir araştırmanın verilerinin açıklanması toplumu paniğe sevk edebilecek ise, bu olasılık verilerin açıklanması önünde bir engel oluşturur mu?*" sorusunu yanıtlamak gerekecektir. Güncel bir örnek bu konuda herhangi bir tartışmaya yer bırakmadan yanıt oluşturmayı sağlayacaktır. Bilindiği üzere birkaç gün önce Kütahya'daki bir madende siyanürlü atıkların depolandığı havuzdaki setlerden biri yıkılmış, ülkemiz tarihinin en büyük kimyasal kazalarından birinin oluşması ve toplum sağlığının büyük zarar görmesi riski ortaya çıkmıştır. Bölgeye giden bilim insanları havada, toprakta, içme sularında ve bölgede yaşayan insanlarda toksik maddelerin düzeylerini ölçmeye ve bu bilgileri duyurmaya başlamışlardır. Yapmaları gereken de budur; çünkü risk kabul edilemez düzeye çıktığında gerekli önlemleri alarak olağandışı bu durumdan etkilenenleri ve etkilenme olasılığı bulunanları bölgeden uzaklaştırabilmek için toksik maddelerin kabul edilebilir oranların üzerine çıkıp çıkmadığını sürekli izlemek ve buna ilişkin verileri düzenli olarak açıklamak gerekir. Prof. Hamzaoğlu ve ekibinin yaptığı araştırma ve belli aşamada toplanmış verileri açıklamaları Kütahya örneği ile birebir aynıdır. Dolayısıyla soruşturma gerekçesi bilimsellik ve toplum yararı ile çelişmektedir. "*Toplumun paniğe kapılacak olmasını engellemek*" sadece bölgeyi boşaltma işlemlerinin sağlıklı yürümesi açısından geçerli bir kaygı olabilir; başka herhangi bir kaygı bilimsel olmaz, toplum yararını gözetmez, aksine, *durumu toplumdaki gizlemek* gibi haklı çıkarılamayacak siyasi kaygıları akla getirir.
- "*Araştırması henüz tamamlanmadan kanser konusunda halkın yanlış bilgilendirilmesine neden olmak*" gerekçesi bilimsel değildir. Çünkü bu ifadede bilgilendirmenin yanlış olduğu ileri sürülmekte, ancak bu bilginin yanlışlığının nasıl saptandığı / hangi referansa göre yanlış olduğu belirtilmemektedir. "*Yanlış bilgilendirme*" iddiasında bulunabilmek için geçerli olabilecek tek gerekçe, Prof. Hamzaoğlu ve ekibinin elde ettiği verilerin tersini kanıtlayan ya da en azından kuşkulu olduğunu gösteren başka bilimsel araştırmaların varlığıdır. Ancak bilindiği kadarıyla bu türden bilimsel veriler bulunmamaktadır, soruşturma gerekçesi de böylesi bilimsel verilere dayanmamaktadır.
- Soruşturma gerekçesi; sadece basında çıkan ifadelere dayanmasının yanı sıra, bilimsel yöntemlerin niteliğine ilişkin hatalı bir varsayımdan / eksik bilgiye sahip olmaktan kaynaklanmaktadır. Yukarıda açıklandığı gibi, ileriye dönük bilimsel araştırmalarda elde edilen veriler; (1) uygun yöntemle üretilmişse sağlam / güvenilirdir; araştırma ilerledikçe değişmezler, (2) belli aralıklarla açıklanabilir, hatta kimi kez açıklanmalıdır
Soruşturma gerekçesi bu yönüyle de sorunludur.

4. Bilim insanlarının araştırma etiği değerlerinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmeleri, onların hukuki soruşturmaya uğramalarına neden olmamalıdır.

Son olarak, Prof. Hamzaoğlu'na belirtilen gerekçelerle soruşturma açılmış olmasının, yukarıdakilerin tümünden daha önemli bir değeri, **akademik özgürlükleri** baskı altına aldığını vurgulamak gerekir. Bu değer; bilimin doğasından kaynaklanır, insanlığın bilimsel bilginin üretilmesi için oluşturduğu üniversiter yapının özünü oluşturur. Bilgi üretme yöntemi olarak bugün kullandığımız bilimsel yöntem, insanlık tarihi boyunca hiç olmadığı kadar güvenilir bilgi üretilmesini sağlamakta ve bu bilgilere dayanarak insanlık doğayı dönüştürme mücadelesinde görülmemiş ilerlemeler sağlamaktadır. Bilimsel bilginin diğer tüm bilgi çeşitleriyle kıyaslanmayacak derecede güvenilir olmasını sağlayan tek şey, **bilimsel kuşkuculuktur**. Bilimsel kuşkuculuk, eldeki bilginin doğruluğundan kesin

biçimde / sonsuza dek emin olmamanın yanı sıra, gözlem ve deneyime dayanan ampirik her bilginin sınılanması / sorgulanmasını gerektirir. Bu sorgulama tamamen yüksüz, yansız, kişisel görüşlerden, politik kaygılardan, günlük çıkarılardan vs arınmış olmalıdır. Güvenilir bilgi, ancak ve ancak böyle bir yöntemle üretilebilir. Bilgiyi bu derecede sorgulayıcı bir yöntemle üretebilmenin yaşamsal koşulu ise, akademik özgürlüktür. Ancak ve ancak akademik özgürlüğe sahip bilim insanları her şeyi sorgulama olanağına sahip olurlar ve ürettikleri bilgiyi açıklamaktan çekinmezler. Bilim insanlarına böyle bir ortam sağlamak üniversiter yapının temel işlevidir. Diğer deyişle; örneğin politik baskı altında kalan ya da maddi kaynak sıkıntısı içinde olan akademinin güvenilir bilimsel bilgi üretmesi güçleşir, güvenilir bilgi üretmek ve bu bilgiyi yaymak giderek bedel ödemek gereken bir etkinliğe dönüşür, dolayısıyla da akademinin varlık nedeni ortadan kalkmaya başlar. Akademik özgürlük üzerinde kurulacak tüm baskılar, o topluma olumsuz yansımıştır, yansıyacaktır. Bilim tarihinde bu olgunun pek çok örneği bulunmaktadır.

Sonuç

Tüm bu nedenlerle, Prof. Hamzaoğlu hakkında açılan soruşturmayı haksız, bilimsellikte bağdaşmaz ve son derece kaygı verici buluyor, bilimsel bilgi üretimi, üniversiter yapı ve dolayısıyla toplum sağlığı üzerine olumsuz etkiye sahip olacağını düşünüyoruz. İlgilileri; yetkilerini kullanırken, insanlığın büyük bedellerle önemini anladığı **akademik özgürlük** ve **toplum yararı** değerlerini gözetmeye çağırıyoruz.

Kaynaklar

1. Dilovası'nda anne sütünde bile metal var. Milliyet, 8 Ocak 2011, Erişim tarihi: 18 Mayıs 2011. <http://www.milliyet.com.tr/dilovasi-nda-anne-sutunde-bile-metal-var/turkiye/sondakika/08.01.2011/1336647/default.htm>
2. Articles published per decade based on Framingham data. Erişim tarihi: 18 Mayıs 2011. <http://www.framinghamheartstudy.org/biblio/index.html>